

Göç ve Çokkültürlülük

Migration and Multiculturalism

Öğr. Gör. Eser Gemici¹ - Öğr. Gör. Sefa Çatal²

Başvuru Tarihi: 07.11.2019

Kabul Tarihi: 27.11.2019

Özet

Göç çokkültürlü imparatorlukların, günümüzde çokkültürlü ulus-devletlerin tarihlerinde önemli bir yere sahiptir. Bu anlamda göç, sadece mekânsal bir değişim hareketliliği değildir. Aynı zamanda insanların daha iyi yaşam standartlarına ulaşabilmek, güvenli ve huzurlu bir ortamda hayatlarını devam ettirmek adına giriştikleri bir meydan okumadır. Bu meydan okumanın siyasi, ekonomik, toplumsal birçok nedeni bulunmaktadır. İçinde bulunduğumuz yüzyılda göç, bölgesel çatışmalar, savaşlar, açlık, sefalet, insani ihtiyaçlar gibi nedenlerle önemli bir problem haline almıştır. Diğer yandan göçle birlikte çok farklı kültürlerden gelen insanların etkileşiminin bir sonucu olarak uyum sorunları da ortaya çıkmaktadır. Buradan hareketle çalışmada, göç ve farklı dini-etnik-kültürel kesimleri veya milliyetleri kapsayan bireylerden oluşan bir toplumu tasvir eden çokkültürlülük kavramları arasındaki ilişkinin ortaya konulması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Göç, çokkültürlülük, kültürlerarasılık

Abstract

Migration has an important place in the history of multicultural empires and multicultural nation-states. In this sense, migration is not only a movement of spatial change. It is also a challenge for people to achieve better living standards and to continue their lives in a safe and peaceful environment. There are many political, economic and social reasons for this challenge. In the present century, migration has become an important problem due to regional conflicts, wars, hunger, misery and human needs. On the other hand, adaptation problems arise as a result of the interaction of people from different cultures with migration. From this point of view, in this study, it is aimed to reveal the relationship between the concepts of migration and multiculturalism which depicts a society consisting of individuals covering different religious-ethnic-cultural segments or nationalities.

Keywords: Migration, multiculturalism, interculturalism

1 Anadolu Üniversitesi İİBF, esergemici@gmail.com, ORCID ID: 0000 0002 8969 3151

2 Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, sfctal@gmail.com, ORCID ID: 0000 0001 9959 5531

Giriş

Sosyolojik anlamda göç, sadece mekânsal bir hareketlilik değil, aynı zamanda toplumsal bir hareketlilik olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanlar daha yüksek yaşam standartlarına ulaşabilmek, güvenli ve huzurlu bir ortamda hayatlarını sürdürebilmek adına buldukları yerleri siyasi, ekonomik, toplumsal vb. nedenlerle terk ederek, yeni yerleştikleri mekanlarda daha yüksek bir toplumsal konuma ulaşmak için ölümü dahi göze alabilmektedirler. Kaynak ve Ak, (2015) çalışmalarında, 19. yüzyıl tarif edilirken sıkça vurgulanan özelliklerinden birisinin de, göç ve sürgünlerin bu yüzyıl tarihindeki yeri olduğunu dile getirmektedirler (Kaynak ve Ak, 2015, s. 4). Ancak günümüzde görülmektedir ki yaşadığımız yüzyıl da bu anlamda göç ve sürgünlerin, göç ile birlikte ortaya çıkan sorunlara ilişkin çözüm önerileri olan çokkültürlülük, çokkültürcülük, kültürlerarasılık, asimilasyon ve farklılaştırarak dışlama, yabancılaştırma kavramlarının, göçmenlere karşı siyasi tutum ve davranışların, sınırlarda tel örgülerin, açlık ve sefalet içerisinde ölüme terk edilen göçmenlerin damgasını vurduğu yüzyıl olmaya aday konumda bulunmaktadır.

Gerek göçün ve sürgünlerin gerekse göçmenlerin ve bu hususlarda uygulanan göçmen politikalarının, geçmiş yüzyılda çokkültürlü imparatorlukların, günümüzde ise onların selefi çokkültürlü ulus-devletlerin tarihlerinde önemli etkilerde bulunmuş ve bulunmaya devam ederek, çoğu zaman da kapanmaz yaralar açtıkları görülmektedir. Bu noktada çokkültürlülüğün, köken ayırımına tabi tutmadan her kültürü ve kimliği eşitlik esasına dayanarak bir arada yaşatmayı esas alan ve toplumu farklılıklardan dolayı ortaya çıkan ayrışmayı bireysel ve kültürel eşitlik ilkesi çerçevesinde eşitleyerek bütünleştiren kavram (Taşkesen ve Yarcı, 2016, s. 187) olarak tanımlandığı düşünülürse, “çokkültürlülük”te temel amacın, kültürel çeşitlilik içerisinde birlikte yaşayabilmek olduğu anlaşılmaktadır. Buradan hareketle çokkültürlülük kavramının kimi zaman bir ırkı veya milleti, kimi zamansa bir etnik grubu ifade etmek için kullanıldığı görülmektedir (Kaynak ve Ak, 2015, s. 4).

Göç olgusunu yönlendiren devletlerin göç politikaları kadar göç edilen yerdeki toplumun özellikleri ve göçmenler karşısındaki tutumları da bu süreçte önemli bir rol oynamaktadır (Canatan, 2013, s. 318). Çokkültürlülük tartışmaları ve bu alandaki arayışlar da işte tam böylesi bir ortamın merkezinde yer almaktadır. Küreselleşme, kimlik siyasetleri, ulus devletin geleceği gibi birçok önemli mesele üzerine yapılan tartışmalar (Çelik, 2008, s. 320), çokkültürlülük ve çokkültürcülüğün algılanması, anlamlandırılması, değerlendirilmesi ve bu kavramların göç ile olan bağlarının ortaya konması noktasında belirleyici olmaktadır. Bu anlamda sosyal bilimlerde yaşanan tartışmaların merkezinde de çokkültürlülük kavramı bulunmakta olup, göç ile gelen sorunların büyüklüğü kültürlerarasılık ya da asimilasyon gibi yeni kavramları merkeze yaklaştırmaktadır. Dolayısıyla çokkültürlülük, çokkültürcülük ve bu kavramların göç ile olan bağlarının gelişen yorum ve tanımlar altında anlamak günümüz dünyasında bir zorunluluk haline gelmektedir.

Günümüzde çok farklı etnik, kültürel ve dini kökenlere sahip birçok insan bir arada yaşamakta kimi zaman aynı mekanda sosyal ilişki içerisinde bulunmaktadır. Bu durum da sosyal ilişki içerisinde bulunan bu insanların çeşitliliğine bağlı olarak bir takım sorunları beraberinde getirmektedir. İlgili sorunlar genel itibariyle ekonomi, istihdam gibi çok önemli boyutlara sahip olsa da çalışmamızda sadece göçün çokkültürlülük ile olan bağı ilgili bir analiz yapma yoluna gidilecektir (Tatar, 2013, s. 73).

Göç Olgusu

Tarih boyunca insan topluluklarının tanıklık ettiği ve çok boyutlu nedenlere ve sonuçlara sahip olan göç (Evkuran, 2014, s. 10), basit anlamıyla sadece güneyde kuzeye veya doğudan batıya ya da tam tersi yönlerde değil her yerden her yere olan aynı zamanda sadece uluslararası değil uluslar içi de bir hareketlilik olarak tanımlanmaktadır (Halliday, 2012, s. 407). Ekonomik, toplumsal, siyasi nedenlerden dolayı insanların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitmesi (TDK, 2017) şeklinde tanımlanan ve binlerce yıldır var olan büyük bir sosyal olgu olarak gösterilen (Sowell, 1996, s. 1) aynı zamanda toplumsal, ekonomik,

kültürel ve siyasal boyutlarıyla toplum yapısını değiştiren nüfus hareketlerini ifade eden göç kavramı (Canatan, 2013, s. 318; Çelik, 2012, s. 6), bazı ülkelerde farklı dillerin konuşulduğu bölgeler arasındaki hareketlilik ya da kimi ülkeler için göçün verildiği nokta ile göçü alan yerleşim yeri arasındaki minimum uzaklık kriterine göre de tanımlanmaktadır (Hoşgör, 1998, s. 104). Speare (1971) tarafından ise göçün nispeten uzun bir zaman diliminde özenle ölçülen bir insan davranışı biçimi olduğu ifade edilmektedir (Speare, 1971, s. 117). Başka bir tanımda ise göç; belirli bir zaman ve mekanda kişilerin veya sosyal grupların, kısa veya uzun süreli bir mekan ve sosyo-kültürel alana yerleşmeleri (Türkyılmaz vd., 1998, s. 25) şeklinde tanımlanırken; diğer bir tanımında ise yerleşme maksadı ön plana çıkarılarak göç; genellikle yerleşmek amacıyla, bir yerleşim yerinden bir başka yerleşim yerine, bir ülkeden başka ülkeye gitme işi olarak tanımlanmaktadır (Sağlam, 2006, s. 33-34).

Göç kavramı, yukarıdaki tanımlamalarda da görüldüğü üzere, doğulan yerden başka bir yere varışı kapsayan basit bir yer değiştirme hareketi şeklinde tanımlanmaktadır. Ancak bunun yerine göçü, doğulan yere hane, birey veya hane içinden bir kısım bireylerin bazı durumlarda geriye dönüşlerini de kapsayan ve içinde bireylerin göç akışlarını gösteren kültürel ağların ve bağların bulunduğu oldukça karmaşık bir sistem şeklinde ifade etmenin daha doğru bir tanımlamaya götürebileceği ifade edilmektedir (Skeldon, 1998, s. 35). Ayrıca göç eyleminde sadece bireyler değil, aynı zamanda sermaye, mal, fikir ve bilgi de yer değiştirdiğinden, tanım daha da karmaşık hale gelmektedir (Hugo, 1998, s. 92). Göç, esas olarak çoğunlukla ekonomik kaynaklı olmakla birlikte (Roldan, 1998, s. 4), yönüne göre, s. iç ve dış göçler, göçe karar verme açısından, s. zorunlu ve gönüllü göçler, göç edenlerin niteliklerine göre, s. işgücü ve beyin göçü şekillerinde sınıflandırılıp tanımlanabilmektedir (Murat, 2007, s. 94).

Göçlerin, insanların ve mekanların kendi arasındaki farklılıklarının merkezinde yattığı (Sowell, 1996, s. 2), insanlık tarihi kadar eskilere dayandığı ifade edilmekte olup insanlık tarihi boyunca sosyal, ekonomik, siyasal, kültürel, dini vb. çok değişik nedenlere bağlı olarak ortaya çıktığı ve toplumların sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel yapıları üzerinde büyük değişikliklere yol açtığı belirtilmektedir (Murat, 2007, s. 93). Bu anlamda göç hareketinin gerçekleştiği yaşam alanı ister göç alsın, ister göç versin, bu hareketin pozitif veya negatif sonuçları ile karşı karşıya kalmışlardır. Bununla birlikte göç eden birey veya toplulukların, göç ettikleri yaşam alanına uyum sağlama sürecinde karşılaştıkları güçlüklerin bazı sıkıntılar doğurduğu, kültürel farklılaşmanın meydana gelmesindeki en önemli etkenin hiç şüphesiz göç olduğu diğer taraftan göç veren yerin kültürüne sahip olan bireylerin göç etmesinin ve göç alan her yerleşim yerinin kendine has yaşama kültürünün bulunmasının bir takım problemleri de beraberinde getirdiği ifade edilmektedir (Yalçın, 2004, s. 22). Diğer yandan Tatar (2012) ise çalışmasında günümüzde göçün tam manasıyla anlaşılması adına en etkili nitelendirme olarak "sürgün" kelimesini kullanmaktadır. Sürgünü hayat bulanın değil ancak hayatta kalmanın zorunlu kabulü olarak görmek ve daha iyi bir hayat yaşamaya yönelik bir tercihten ziyade, hayatı devam ettirmenin kaçınılmaz çaresi şeklinde tanımlamaktadır (Tatar, 2012, s. 74).

Göçün hikayesinin sadece insanlar hakkında değil aynı zamanda göç edilen alanlar ve bu alanlara göç edenlerin ilgili alanları nasıl etkiledikleri ile de ilgili olduğu belirtilmektedir. Bu noktada göçmenlerin göç ettikleri yerlerdeki etkilerinin anlaşılmasının ilk önce, göçmenlerin geldikleri yerlerde sahip oldukları kültürlerinin anlaşılmasında yattığı dile getirilmektedir. Örneğin, 16. yüzyılda Cenevre'ye, 17. yüzyılda Londra'ya göç etmiş Fransız Protestanlar (Huguenots) arasında çok iyi saat ustaları olanlar ilk kez bu iki şehri dünyada saatçiliğin merkezleri haline getirenler olmuşlardır. Kültürler aktarım/nakil sadece üstün becerilere ve başarılarla sahip kişilerin transferini içermemekte bununla birlikte ekonomik anlamda servetin de transferini beraberinde getirmektedir (Sowell, 1996, s. 3). Bu anlamda göçlerin, yerleşmek ve daha çok çalışmak maksadıyla yapıldığı, giriş ve çıkış noktasını oluşturan yerlerde oturma şartlarına, kamu hizmetlerine, emek arzına, emek piyasası şartlarına, istihdam imkânlarına, hatta ücret düzeylerine etki etmekte olduğu, işe ve çevreye uyumu beraberinde getirdiği, diğer yandan yeni gruplarla karşılaşmaya, görüş, düşünce ve davranışlarda değişikliğe neden oluşturması yönüyle de sosyal, ekonomik, hatta kültürel bakımlardan da önemli sonuçlar doğurmakta olduğu belirtilmektedir (Murat, 2007, s. 94).

Sonuç olarak ulusal ve uluslararası nitelikte bireysel ve kitlesel nüfus hareketi olarak gösterilen ve tüm tanımlamalar ile karmaşık bir yapıya sahip olan göç (Çelik, 2012, s. 8), belli bir zaman ve mekandaki insanların gönüllü, veya gönülsüz, sosyal veya siyasi nedenlerden dolayı mekan değişikliğini içeren bir eylem olup; bu eylemin sonucunda sosyo-kültürel etkileşimlerin ve değişimlerin meydana geldiği bir sosyal hareketlilik olarak gösterilmektedir (Türkyılmaz vd., 1998, s. 3).

Çokkültürlülük ve Çokkültürcülük

Bugün birçok ülkenin kültürel anlamda çok çeşitlilik arz etmekte olduğu aynı zamanda Vatikan ile birlikte dünyada bulunan 195 bağımsız devletin yaklaşık 600 ayrı yaşayan dile ve 5000 etnik gruba ev sahipliği yaptığı aktarılmaktadır. Ayrıca çok az sayıda ülke vatandaşının ülkelerinde aynı dilin konuşulduğunu veya aynı etnik gruba ait olduğunu söyleyebilecekleri belirtilmektedir (Kymlicka, 1995, s. 1). Bu anlamda dünyadaki devletleri ve toplulukları yeniden şekillendirdiği söylenen çokkültürlülüğün son 40 yıldaki en önemli toplumsal ve politik eğilimlerden biri olduğu ifade edilmektedir (Banting ve Kymlicka, 2006, s. 9). Bu bakımdan çokkültürlülük deyimi yeni bir kavram olsa da çokkültürlülük durumunun hiç de yeni olmadığı görülmektedir (Çelik, 2008, s. 321).

Çokkültürlülük teriminin yalnızca beyazların tercih edildiği göç politikalarının terk edilmesinin ardından ilk kez 1970'lerin başında Kanada ve Avustralya'da ortaya çıktığı belirtilmektedir (Heywood, 2013, s. 166; Kymlicka, 2012, s. 5; Lian, 2016, s. 1). Ancak öncesinde II. Dünya Savaşı'ndan önce Batı'daki etnokültürel ve dinsel çeşitliliğin, bazı insanların ve kültürlerin üstünlüğünü savunan, bunlar üzerinde egemenlik hakkı olduğunu iddia eden, liberal ve demokratik olmayan ırkçı ideolojiler ile karakterize edilmiştir. Ancak II. Dünya Savaşı'ndan sonra Birleşmiş Milletler ırkların ve halkları eşitliği ideolojisinin ortaya konulmasına adına, Hitler'in yukarıda belirtilen ideolojileri fanatik ve canice kullanmasından dolayı kesin bir tepki olarak ilgili ideolojileri reddetmiştir. Ancak insan eşitliğine ilişkin bu yeni varsayımın eski ideolojilerin kalan varlığına veya kalıcı etkilerine karşı koymak için tasarlanmış bir dizi siyasi hareket ortaya çıkarmıştır. Bu siyasi hareketler sırasıyla;

- 1) Sömürgecilik mücadelesi (1948-1965),
- 2) Irkçılık ve ayrımcılığa karşı mücadele (1955-1965),
- 3) 1960'ların sonlarında ortaya çıkan çokkültürlülük ve azınlık hakları mücadelesi olmuştur (Kymlicka, 2012, s. 5-6).

Bunlarla birlikte çokkültürlülük kavramının yazılı literatüre girişinin, 1941 yılında yayımlanan bir kitap tanıtımında, *Herald Tribune* dergi editörünün, Edward Haskell'in *Lance*, s. *A Novel About Multicultural Men* isimli kitabından, "milliyetçiliğin, milliyetçi önyargıların karşısında ve günümüz hızlı iletişim ve sık nüfus değişimleri çağına son derece uyan çokkültürlü bir yeni hayat tarzının yanında duran ateşli bir vaaz" şeklinde söz etmesi ile gerçekleştiği ifade edilmektedir (Sollors'dan aktaran Ongur, 2011, s. 60).

Basit anlamıyla çokkültürlülüğün farklı dini-etnik-kültürel kesimleri veya milliyetleri kapsayan bireylerden oluşan bir toplumu tasvir ettiği belirtilmektedir (Duman, 2011, s. 210). Çokkültürlü terimi bazılarınca, çeşitli sebeplerle, hâkim toplum tarafından dışlanmış ya da bir kenara itilmiş etnik olmayan çok çeşitli sosyal grupları içine alacak şekilde oldukça geniş bir anlamda kullanılmaktayken, buna karşılık bazılarının da sadece ulusal ve etnik farklılığı esas aldıkları görülmektedir (Tatar, 2012, s. 76). Ancak Parekh (2000), çokkültürlülüğün tek başına farklılık ve kimlikle ilgili değil, kültürle kaynaşmış ve ondan beslenen farklılık ve kimliklerle, yani bir grup insanın kendilerini ve dünyayı anlamakta, bireysel ve toplu yaşamlarının düzenlemekte kullandıkları inançlar ve uygulamalar bütünüyle alakalı olduğunu dile getirmektedir (Parekh, 2000, s. 3).

Çokkültürlülük kavramının tasvir edici (betimsel) ve normatif olmak üzere iki farklı boyutunun olduğu aktarılmaktadır. Tanımlayıcı yönü itibariye çokkültürlülük “...genellikle ırksal, etnik veya dilsel farklılıklarla bağlantılı özgün bir kolektif kimlik duygusu yaratan inanç ve uygulamalara sahip iki veya daha fazla grubun varlığından doğan kültürel çeşitliliği ifade eder” (Heywood, 2013, s. 167). Bu bakımdan çokkültürlü olma durumunun tanımlamaya ilişkin olarak hali hazırdaki durumun izahı, toplumun çokkültürlü olup olmadığını ya da ne ölçüde çokkültürlü olabildiğini saptayan bir sıfat olduğu ifade edilmektedir. Çokkültürlülüğün normatif boyutunun ise çokkültürlülüğün hâkim olduğu ev sahibi kültür tarafından orada bulunan ve azınlık olan misafirlerin veya yabancılara kültürünün tanınması; varlığına onay verilmesi ve saygı gösterilmesi olduğu belirtilmektedir (Heywood, 2013, s. 167).

Diğer bir tanımda, dil, din, ırk, cinsiyet, yaş, sosyal sınıf, etnik köken, engelli olma ve diğer kültürel değerlere ilişkin ve bireyin kendi kültürel kimliğini kaybetmeden iki kültür üzerinde de yetkinlik kazanmasını da içeren bir farkındalık durumu olarak tanımlanan (Ünlü ve Örtten, 2013, s. 288) çokkültürlülüğün, başka bir tanımda ise, köken ayırımına tabi tutmadan her kültürü ve kimliği eşitlik esasına dayanarak bir arada yaşatmayı esas alan ve toplumu, farklılıklardan dolayı ortaya çıkan ayrışmayı bireysel ve kültürel eşitlik ilkesi çerçevesinde eşitleyerek bütünleştiren kavram olduğu aktarılmaktadır (Taşkesen ve Yarcı, 2016, s. 187). Başka bir tanımda ise bir toplumun birden fazla kültürü içinde barındırması halinde o toplumun “çokkültürlü toplum” olarak nitelendirilebileceği, oradaki halin adının da, “çokkültürlülük” olacağı ve buradan hareketle çokkültürlülüğün bir ideolojiden ziyade bir duruma işaret etmekte olduğu belirtilmektedir (Ercins ve Görüşük, 2016, s. 387). Ongur (2011) ise “eşitlik ve farklılık,” kavramlarının çokkültürlülüğün ana sloganı olduğunu, bu bakımdan çokkültürlülüğü çoğulculuktan ayırırken temel farkın, onun yirminci yüzyılın idealleştirdiği demokrasi, bireycilik ve insanların evrensel eşitliği gibi ilkelerini, bireylerin farklılığına rağmen değil, bu farklılıklar sebebiyle uygulama isteğinde yattığını belirtmektedir (Ongur, 2011, s. 61).

Çokkültürlülük ve çokkültürcülüğün iki farklı kavram olduğunu ifade edilmekte ve çokkültürlülüğe ilişkin yurtdışındaki tanımlamalara karşılık, “çokkültürcülük”, toplumsal çeşitliliğin belli biçimlerinin (kolektif kimliklerin) kamu alanına siyasi araçlar kullanılarak yansıtılmasını esas alan bir değerler ve uygulamalar bütünü olarak tanımlanmaktadır (Yürüşen, 1998, s. 107). Parekh (2000) ise çokkültürlü toplumlar ile çokkültürcü toplumlar arasında bir ayrım yapmakta olup, çokkültürlü toplumların etnik-kültürel farklılıkları ifade etmek üzere nesnel bir durumu gösterdiğine, çokkültürcü toplumların ise kimlik ve tanınma talepleri, devletin aktif bir rol oynaması gibi hususları da kapsayan ideal bir duruma işaret ettiğini belirtmektedir (Parekh, 2000, s. 6-7). Diğer yandan eğer bir devletin mensupları farklı uluslara aitse (çokuluslu devlet) ya da farklı uluslardan çıkıp gelmişse (çoketnikli devlet) ve bu olgu bireysel kimliğin ve siyasi hayatın önemli bir yanını oluşturuyorsa, o devlet çokkültürlü olarak gösterilmekte olup (Tatar, 2012, s. 76) normatif olarak çokkültürlülüğün siyasi açıdan düzenleyici, yasa koyucu olarak çok kültürlü toplum modelinin uygulanması eğilimi olduğu ve bu açıdan normatif anlamda çokkültürlü olan ülkeler dışında çokkültürcü oldukları aktarılmaktadır. Fakat kavramsal anlamda çokkültürlü olmakla nitelenen ülkelerin ise çokkültürcü olmadıkları belirtilmektedir (Öztürk, 2015, s. 276). Modood (2014) ise bir toplumun çoketnikli veya çokkültürlü hale gelmesinin yalnızca bir nüfus veya iktisat meselesi olmadığını, yeni bir siyasi gündem gerektiren bir dizi yeni meydan okumayla karşı karşıya olunduğunun da anlaşılması gerektiğini ifade etmekte ve ilgili siyaset her ne kadar çokkültürcülüğün geniş anlamıyla ve ırk eşitliği gibi meselelerle karmaşa içerisinde olsa da, o çokkültürcülüğü Batı'nın dışından gelen göçmenlerin oluşturduğu azınlıkların siyasal intibakı anlamında kullanmaktadır (Modood, 2014, s. 18). Yine başka bir tanımda çokkültürcülüğün, toplumsal çeşitliliğin belli biçimlerinin yani kolektif kimliklerin kamu alanına siyasi araçlar kullanılması yoluyla yansıtılmasını temel alan bir değerler ve uygulamalar bütünü olduğu ifade edilmektedir (Çelik, 2008, s. 324). Tüm bunlarla birlikte çok kimliklilik, etniklilik, çok dinlilik v.b. gibi tüm bu unsurların hepsini içinde taşıyan çokkültürlülük olgusunun günümüzde birer çokkültürcülük politikası olarak, farklı kültürel grupların saygı ve kabul görme hakkını veya ahlaki ve kültürel çeşitliliğin/farklılığın daha geniş toplum ve devlet tarafından pozitif onayını talep etmekte olduğu belirtilmektedir (Ercins ve Görüşük, 2016, s. 387).

Göç ve Çokkültürlülük Arasındaki İlişki

Göç ile çokkültürlülük arasındaki bağlantı günümüz siyasi ve sosyal bilimlerinin önde gelen konularından biri olarak gösterilmektedir (Evkuran, 2014, s. 11). Bu anlamda kültürün göç çalışmalarında en sık kullanılan kavramlardan biri olduğu ancak keşfedilmemiş bir halde olduğu ifade edilmektedir. Belirli bir grup insanın yaşam biçimi olarak kültür kavramı açıkça göç sürecinin merkezinde yer almaktadır; burada insanlar bir dizi sosyal ve tarihi şarttan ayrılır ve hareket ederler ya da taşınırlar (Bottomley, 1992, s. 3). Bu noktada göç ve sürgünlerin 19. yüzyıla damgasını vurduğu ve bu yüzyılın en büyük özelliklerinden birisi olduğu ifade edilmektedir. Bu anlamda göç ve sürgünlerin, bu yüzyıl imparatorlukları ile geniş coğrafyaların özelliklerini, yapılarını, unsurlarını belirleyen ana öğelerden biri olarak, hem çokkültürlü imparatorluklar, hem de kendilerinden sonraki çokkültürlü ulus-devletlerin tarihlerinde önemli etkilere sahip oldukları ve hatta çoğu zaman bir daha düzeltilemeyecek sorunlara neden oldukları aktarılmaktadır (Kaynar ve Ak, 2015, s. 4). Bu sürecin etkili ve en önemli faktörü olan göç oranındaki hızlı artış sonucunda, göç alan ülkelerin göçmenlerin etnik özelliklerinin bir kısmını korumalarına izin verdikleri ve bu yolla kültürel çoğulculuğa dayalı bir görüntü sergiledikleri belirtilirken, göç olgusunun, özellikle kişi başına en yüksek göç alma oranına sahip olan ve dünyadaki yasal göçlerin yarısından fazlasının aktığı Avustralya, Kanada ve ABD’de hayati bir önem taşımakta olduğu ifade edilmektedir (Kymlicka, 1998, s.42).

Diğer yandan dünya savaşlarının temel sebebi olarak görülen savaşçı ulus-devlet algısının yanında, savaşlar sırasında Avrupa’dan yeni dünya ülkelerine doğru gerçekleşen göç hareketi de, çokkültürlülük kavramının oluşmasının arkasında yatan nedenlerden biri olarak gösterilmektedir (Ongur, 2011, s. 61). Modood (2014) çokkültürlülük teriminin, özellikle Britanya ve Avrupa’nın diğer kısımlarında, daha dar bir anlamda kullanılmakta olduğunu, dünyanın bu bölgesinin bir siyasal hareket neticesinde değil, halk hareketliliği neticesinde, başka bir deyişle, göç olgusu yüzünden, özellikle Avrupa dışında kalan ülkelere Avrupa ülkelerine doğru gerçekleşen göçlerin ardından, çokkültürlü hale geldiğini ifade etmektedir (Modood, 2014, s. 14). Bu noktada göç gibi etnik yapıyı veya türdeşliği bozucu durumların, birden çok kültürün, dilin, dinin veya geleneğin bir arada yaşayabileceği siyasal üniteleri mecbur kıldığı, bu bakımdan çokkültürlülüğün, s. “çoğulcu toplumların cinsi, etnik, ırksal ve kültürel çeşitliliklerinin tüm kurumsallaşmış yapıları yansıtılmasını öngören *felsefi bir duruş veya hareket*” olarak tanımlandığı görülmektedir (Ongur, 2011, s. 61).

Göçün ilk başta isteği bağlı görüldüğü ancak göç eden insanlar açısından durumun öyle olmadığı ve sonrasında çokkültürlülük, uyum ve birlikte yaşama gibi sorunlu konuları beraberinde getirdiği aktarılmaktadır (Evkuran, 2014, s. 11). Göçmenlerin kültürlerini ve kimliklerini de gittikleri ülkelere götürdükleri (Tatar, 2012, s. 76) ve bunun sonucunda da doğal olarak yakın bölgelerde yaşamaya başlayan insanların kültürel gettolar oluşturdukları ifade edilmektedir. Neticede bu durum ev sahibi ülkenin sahip olduğu kültür ile ortaya çıkan uyumsuzlukların neler olduğu ve bu uyumsuzlukların nasıl çözüleceği sorularını da beraberinde getirmektedir (Evkuran, 2014, s. 11). Göç ile oluşan bu çokkültürlülük durumunun;

- Ortak milli kimlik pahasına farklılıklara vurgu yaptığı,
- Etnik-dini-kültürel çizgide ayrışmaları artırdığı ve katılaştırdığı,
- Sınırlı sosyal kaynaşmaya sahip etnik bölgeler ortaya çıkardığı,
- Ayrımcılık ve önyargıları kuvvetlendirdiği,
- Siyasal radikalizmin yükselmesine zemin hazırladığı,
- Göçmen topluluklarda liberal olmayan pratiklerin sürdürülmesini sağladığı gibi birçok sorunu ortaya çıkardığı ve çokkültürlü atfedilen ülkelerin bu gibi problemlerle yüzleştiği ifade edilmektedir (Duman, 2011, s. 208-209; Evkuran, 2014, s. 13).

Bunların yanında Parekh (2000) çokkültürlü toplumların tarihte eşi benzeri görülmemiş zorluklarla karşılaşmalarını dile getirirken, meşru birlik ile çeşitlilik taleplerinde mutabakatın sağlanmasının, asimilasyondan ziyade kapsayıcı olabilmenin, kültürel farklılıklara karşı saygı gösterirken ortak bir aidiyet hissi oluşturmanın, vatandaşlık kimliğine herhangi bir zarar vermeden çoğulcu kültürel kimlikleri korumanın politik çözümlerinin bulunması gerektiğine işaret etmektedir (Parekh, 2000, s. 56). Maalouf (2004) ise, herkesin eşsiz olarak gördüğü ve diğerini kabul etmeyerek ya da dışlayarak elinde tutmaya çalıştığı kimliği ölümcül olarak nitelendirirken, bu durumun çözüme kavuşabilmesi için kimliği tek bir aidiyet değil, çeşitli aidiyetlerin toplamı olarak görmek gerektiğini söylemektedir. Bu durumun karşılıklı bir kabulle mümkün olabileceğini; bir tarafın dışlayıcı ve ötekileştirici tutum ve davranışlardan kaçması, diğer tarafın ise kökenlerindeki kültürlerine bağlılıklarını muhafaza edebilmeleri ve onu utanç verici bir hastalık gibi saklamak zorunda kalmamaları ve aynı zamanda kendilerini açabilmeleri gerektiğine dile getirmektedir (Maalouf, 2009, s. 49-50). Başka bir bakış açısı ile kültürel kimliğin korunmasının ve şekillenmesinin, göç sorununa ve ait olma politikasına bağlı olduğu, bu noktada kültürel kimlik fikrinin siyasi bir konu olması durumunda göçün birçok konu ile ilişkilendirilebileceği, bu konuların ise çokkültürlülük, milliyetçilik, yabancı düşmanlığı ve ırkçılık olduğu ifade edilmektedir. Bu bakımdan güvenlik merkezli yaklaşımları ile özellikle Avrupa'nın göç alan ülkelerinin, uzun süre kalacağı anlaşılan hatta yerleşik olacak göçmenler için bu göçmenleri ülke içinde kontrol edebilme adına çokkültürlülük, asimilasyon ve farklılaştırarak dışlama şeklinde görülen 3 temel sosyal bütünleşme yöntemi izlediği belirtilmektedir (Sakman, 2014, s. 568-570).

Tam bu noktada David Brown'un göç alan ülkelerde görülebilen ulusal kimlik hususundaki tartışmaların çözüme kavuşabilmesi için üçlü bir yapıya dikkat çektiği görülmektedir. Bunlardan ilkinin sivil (yurttaşlığa ilişkin), yani eşit vatandaşlık veya farklılıkları görmezden gelmeye dayalı ulusal bütünleşme; ikincisinin etnik, kültürel ya da egemen toplum içerisinde erime anlamında asimilasyon; üçüncüsünün kültürel çeşitlilik ya da azınlık haklarının tanınmasına yönelik çokkültürlülük olduğu anlaşılmaktadır (Brown'dan aktaran Yanık, 2012, s. 195-196).

Tüm bunlarla birlikte Sowell (1996), bir gurubun iç kültürel kalıpları ya da belirli bir zaman ve yerde baskın olan doğal ve sosyal çevrenin yalnızca o zamanların ve yerlerin incelenmesi ile belirlenebileceğini, dolayısıyla ne göçmenlerin kültürü ne de çevrelerindeki sosyal ve hatta doğal çevrenin zaman içinde sabit kalacağını ifade etmektedir. Bu anlamda göçmenler arasındaki kültür kalıplarının dayanıklılığının hem özel gruba hem de yerleştikleri topluma göre değiştiği, örneğin Rusya, Arjantin ya da Avustralya'ya göç eden Alman göçmenler ve onların torunları arasında eğitim de dahil olmak üzere birincil iletişim aracı Alman dili iken, ABD'ye göç eden Almanların asimile olmak noktasında daha istekli davrandıkları aktarılmaktadır. Diğer yandan göçten kaynaklanan kültüre etkileşimlerin hiçbir zaman tek yönlü olmadığı, tıpkı göçmenleri çevreleyen toplumun göçmenlerin kültürünü etkilediği gibi göçmenlerin de kendilerini çevreleyen baskın toplumu kültürel anlamda etkiledikleri ifade edilmektedir (Sowell, 1996, s. 46-49).

Sonuç

İnsanların mekânda yer değiştirmeleri sadece güncel bir hadise olmadığı gibi günümüzdeki hareketliliği geçmişten ayıran farklılıklar da söz konusu olmaktadır. Büyük kitleler ya da gruplar şeklinde yapılan göçlerin yerini imkân, kabiliyet ve mecburiyete dayalı bireysel göçler almıştır. Siyasi sınırlar hiçbir zaman kale surları gibi geçit vermez olmamıştır. Bu sebeple göç, hukuk düzeni içerisindeki yasaklar yoluyla sınırlandırılmakta ama bütünüyle engellenmemektedir. Göç alan ilgili ülkeler yeni tedbir ve uygulamalarla bu olumsuz durumu kendi menfaatine hizmet edecek hale getirme çabası sürdürmektedir.

Bu sürecin politik arenada en dikkate değer boyutunu çokkültürlülük oluştururken, bugün sadece sosyal ilişkilerde değil siyasi karar alıcılar tarafından da temelde ırkçılığa dayalı asimilasyon ya da farklılaştırarak dışlama

gibi yeni ötekileştirmelerle dolu tutum ve davranışların sergilendiği görülmektedir. Bir zamanların “evrensel”, şimdinin “küresel” projelerinde farklılıkların hoş görülmeyip, ötekileştirilerek, dışlanarak tek bir düşünce biçimi, siyasi duruş, tutum ve davranış etrafında toplanılmaya çalışılması ırkçılığın kendisi olarak görülmektedir (Tatar, 2012, s. 80).

Göç olgusu ikinci Dünya Savaşı'ndan bu yana Avrupa toplumlarının bir gerçeği haline gelmiş, bununla birlikte giderek ve artan bir şekilde daha olumsuz bir tutumla karşılanmaya başlanmış, hem göç politikalarında hem de toplumsal tepki ve tutumlarda göçmenlerin kökeni, kimliği, sayısı bakımlarından seçici bir algı ve tutum belirleyici olmaktadır (Canatan, 2013, s. 328). Bu bakımdan Göçmen sayısının artması, göçü siyaseten, iç güvenlik temelinde, kültürel, sosyal veya ekonomik açıdan Avrupa'da önemli bir sorun haline getirmiş ve bugün batı dünyasında kısa süreli uygulamaların ardından göçmenlere yönelik çok kültürlü politikaların terk edildiği, onların kendi kültürleri ile varlığı batı toplumu için tehdit olarak algılandığı ve göçmenlere yönelik göç ettikleri yerlerde asimilasyon politikalarına uygun şekillerde siyasi, ekonomik, hukuki ve toplumsal yaşama da içerir şekilde yeni zorunlulukların ve yükümlülüklerin getirildiği görülmektedir.

Son dönemlerde, ‘çokkültürcülük’ kavramının yerini ırkçılığa, yabancı düşmanlığına, etnik-merkezçiliğe meydan okumayı amaçlayan ‘kültürlerarasılık’ kavramı (Çelik, 2008, s. 330) almış olsa da göçün getirdiği kültürel, siyasi ve sosyal sorunlar siyasi karar alıcıları asimilasyon politikalarına itmekte olup ABD’de ve Avrupa’da yükselen yabancı düşmanlığının siyasi anlamda seçim sonuçlarına yansıdığı görülmektedir.

Son çözümlemede içinde bulunduğumuz göç ve hareketlilik çağında göç ve göçmen politikaları, çokkültürlülük, çokkültürcülük, kültürlerarasılık ya da farklılıklara rağmen birlikte yaşamayı uygun kılacak yeni yaklaşımlar, teoriler ve yöntemler hususunda yapılacak çalışmalar, asimilasyona götüren toplumsal bütünlüşmeden ve farklı kültürlerin bir arada bulunmasından kaynaklı sorunlara yeni çözümlerin ortaya konulabilmesi için gereklilik ve önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Banting, K. ve Kymlicka, W. (2006). *Multiculturalism and The Welfare State: Recognition and Redistribution in Contemporary Democracies*. Oxford: Oxford University Press.
- Bootemly, G. (1992). *From Another Place: Migration and The Politics Of Culture*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brown, D. (2000). *Contemporary Nationalism: Civic, Ethnocultural and Multicultural Politics*. London: Routledge.
- Canatan, K. (2013). Avrupa Toplumlarının Göç Algıları ve Tutumları: Sosyolojik Bir Yaklaşım. İstanbul Üniversitesi *Sosyoloji Dergisi*, 3(27), 317-332. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusosyoloji/issue/540/5023>
- Çelik, H. (2008). Çokkültürlülük ve Türkiye’deki Görünümü. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(15), 319-332. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/214917>
- Çelik, N. (2012). *Türkiye’de Göç Veren İllerde İç Göç Sorununun Yönetiminde Stratejik Planlama Modeli Yapılandırılması*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Bülent Ecevit Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.

- Duman, B. (2011). Çokkültürlülükten Ricat Mı?. *Sosyoloji Dergisi*, 3(23), 207-239. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/4084>
- Ercins, G. ve Görüşük, L. (2016). Türkiye’de ve Batı’da Çokkültürlülük Gerçeği. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 11(2), 383-401. doi: 10.7827/TurkishStudies.9364
- Evkuran, M. (2014). Migration, Cultural Interaction and Multiculturalism in Global World. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 8-19. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/86067>
- Halliday, A. (2012). Migration and Multicultural Ministries as Mission. *International Review of Mission*, 101(2), 407-414. <https://doi.org/10.1111/j.1758-6631.2012.00119.x>
- Heywood, A. (2013). *Politics*. New York: Palgrave Macmillan.
- Hoşgör, Ş. (1998). Türkiye’de Kantitatif Yöntemlerle Dolaylı Göç Tahminleri, Sorunlar ve Yaklaşımlar. *Türkiye’de İçgöç Konferansı*, Bolu-Gerede, 6-8 Haziran 1997, İstanbul: Tarih Vakfı Yayını.
- Kaynar, M. K. ve Ak, G. (2015). 19. Yüzyılda Çokkültürlü İmparatorluktan Ulus-Devlete Geçişte Sürgün ve Göç: Malakanlar Örneği. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 10(2), 1-22. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/17951>
- Kymlicka, W. (1995). *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*. Oxford; Clarendon Press.
- Kymlicka, W. (2012). Multiculturalism: Success, Failure, and the Future. Washington: *Migration Policy Institute (MPI)*.
- Lian, K. F. (2016). *Multiculturalism, Migration, and the Politics of Identity in Singapore*. Singapore: Springer Science+Business Media.
- Maalouf, A. (2009). Ölümçül Kimlikler. Aysel Bora (Çev.), İstanbul: YKY.
- Modood, T. (2014). Çokkültürcülük: Bir Yurttaşlık Tasarımı. İsmail Yılmaz (Çev.), Ankara: Phoenix.
- Murat, S. (2007). Doğum Yerlerine Göre İstanbul Nüfusu ve İç Göçler. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (53), 83-140. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/9281>
- Ongur, H. Ö. (2011). Avrupa’da Çokkültürlülüğün İflası (Mı?). *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 7(26), 55-85.
- Öztürk, Ü. (2015). Avrupa’da Çokkültürlülük Krizleri ve Göç Karşıtı Partilerin Yükselişi. *Sosyologca*, Ocak-Haziran(9), 271-289.
- Parekh, B. (2000). Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek Kültürel Çeşitlilik ve Siyasi Teori. Bilge Tanrıseven (Çev.), Ankara: Phoenix.
- Sağlam, S. (2006). Türkiye’de İç Göç Olgusu ve Kentleşme. *Türkiyat Araştırmaları*, (5) 33-44. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/328301>
- Sakman, T., Çomak, H. ve Kutlu, A. G. (Ed.) (2014). *Göç ve Güvenlik: Avrupa Birliği’nde Göçün Güvenlik Perspektifinden Yorumlanması*. Uluslararası Güvenlik Kongresi. 564-574. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi,
- Skeldon, R., Poku, N. ve Graham, D. T. (Ed.) (1998). *Migration Policies and National Security*. Redefining Security Population Movements and National Security. London: Greenwood Publishing Group.

- Sollors, W. (1998). 'The Multiculturalism Debate as Cultural Text,' içinde Katkin, W. F., Landsman, N. ve Tyree, A. (Der.) *Beyond Pluralism: The Conception of Groups and Group Identities in America*, 63-104. Chicago: University of Illinios Press.
- Sowell, T. (1996). *Migrations and Cultures: A World View*, New York: BasicBooks.
- Speare, A. (1971). A Cost-Benefit Model of Rural to Urban Migration in Taiwan. *Population Studies*, 25(1), 117-130. doi: 10.1080/00324728.1971.10405788
- Taşkesen, A. ve Yarcı, S. (2016). Tarihsel ve Sosyolojik Bir Deneyim Olarak Bir Arada Yaşama Modelleri. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(4), 179-189. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/527279>
- Tatar, H. C. (2013). Sürgünler Mekanı Dünya: Çokkültürlülük ve Ötekileştirme. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 6(1), 72-81. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/186675>
- Türk Dil Kurumu (TDK). Erişim Tarihi: 14.04.2017, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.58f08f0a18c0a2.36644422
- Türkyılmaz, A., Çay, A., Avşar, Z. B., Aksoy, M., Pehlivanlı, H. ve Kökreç, Z. (1998). *Dolu ve Güneydoğu Anadolu'dan Terör Nedeniyle Göçeden Ailelerin Sorunları*, Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.
- Ünlü, İ. ve Örtten, H. (2013). Öğretmen Adaylarının Çokkültürlülük ve Çokkültürlü Eğitime Yönelik Algılarının İncelenmesi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (21), 287-302. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/786884>
- Yalçın, C. (2004). *Göç Sosyolojisi*. Ankara: Anı.
- Yanık, C. (2012). Avustralya ve Yeni Zelanda'da Çokkültürlülüğün Değişen Yüzü. *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, (19), 193-206. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/272041>
- Yürüşen, M. (1998). *Çeşitlilikten Özgürlüğe Çokkültürlülük ve Liberalizm*. Ankara: LDT.